

РЕЦЕНЗІЇ, ОГЛЯДИ ТА ІНФОРМАЦІЯ

Тетяна Григор'єва

[Рец.:] Адам и Ева. Альманах гендерной истории. Под ред. Л. И. Репиной. — Вып. 1, 2.

Володимир Головка

Українсько-німецький семінар «Соціальна історія в Україні та Німеччині у XX столітті»

Тетяна Григор'єва

[Рец.:] АДАМ И ЕВА. АЛЬМАНАХ ГЕНДЕРНОЙ ИСТОРИИ / Под ред. Л. И. Репиной. — Вып. 1, 2. — Москва: ИВИ РАН, 2001.

Незважаючи на широку популярність гендерного аналізу на Заході, ця сфера є ще маловідомою для пострадянського науковця та читача. Яскравим доказом наведеного факту є те, що тут переважна кількість видань з вказаної тематики є перекладними працями із західних досліджень. Інша ж частина таких публікацій стосується переважно лише одного з аспектів гендерних досліджень, а саме, жіночих (чи фемінологічних) студій, тобто конструювання так званої «жіночої історії» як аспекту, обійденого увагою поколіннями попередників. Отже, упорядники альманаху гендерної історії «Адам & Ева» поставили перед собою завдання не лише прояснити сучасне тлумачення категорії *гендеру* та ознайомити російського і російськомовного читача із досягненнями західних дослідників гендерної історії, але й ввести практичні знахідки російських науковців у загальний контекст теоретичних розробок в галузі гендерного аналізу.

Перший випуск альманаху, що складається з двох томів охоплює, такі розділи: гендерні уявлення та стереотипи, гендерний ракурс соціальної історії, світ почуттів у гендерній практиці, гендер у політиці, жіночі образи: історія та література, огляди та рецензії, переклади та дискусійний клуб. При такому широкому тематичному окресленні надзвичайно широким є і хронологічне охоплення —

від античності до новітніх часів. Більшість назв розділів підкреслює гендерне (на противагу жіночим студіям) спрямування статей. Хоча насправді роботи, представлені у альманасі, можна розглядати саме за принципом поділу на дослідження жіночої історії (які складають безумовну більшість) та дослідження справді інтегративного характеру.

Альманах відкривають дві теоретичні статті Лоріни Репіної та Наталії Пушкарьової, присвячені зародженню гендерних студій та історії жіноцтва як їх складової. Зокрема, у вступній статті «Гендерна історія сьогодні — проблеми і перспективи.» головний редактор альманаху Лоріна Репіна окреслила головні віхи у становленні гендерного аналізу як категорії загальних історичних досліджень та трансформації суто феміністського підходу до гендерних студій у такий, що дозволяє відтворити цілісність соціальної історії і відкидає як «чоловічий шовінізм», так і «сектантство» суто «жіночої історії». Аналізуючи витоки гендерних досліджень, Авторка робить короткий екскурс у шістдесяти-сімдесяти роки ХХ століття, коли феміністський рух стимулював бажання «відтворити історичне існування жінок» та написати окрему «жіночу історію». Разом з тим, суто описовий підхід і брак міждисциплінарних зв'язків нового напрямку міг спричинитися до кризи, тому досить скоро постала необхідність пере-

осмислення його предмету, мети та методології.

Вже у 1980-х роках окреслилась стійка тенденція до інтеграції «жіночої історії» у історію загальну, трансформуючи останню за допомогою поняття *гендеру*, основним покликанням якого стало виключення «біологічного та психологічного детермінізму» та опозиції чоловічого та жіночого начал. *Гендер* проголосив, що соціальний статус, ієрархія та моделі поведінки не обумовлюються і не визначаються природою, але є результатом дії інституцій соціального контролю та культурних традицій, у той час як гендерна свідомість на рівні індивіда підтримує усталену систему відносин. Таким чином, предмет гендерної історії було визначено як дослідження історії та динаміки гендерних стосунків. Методологічною базою нового напрямку стала гендерна модель історичного аналізу, запропонована Дж. Скотт. Згідно з цією моделлю засадничі принципи функціонування соціуму в конкретний хронологічний період можна визначити, проаналізувавши чотири основні аспекти. Першим з них є комплекс культурних символів певного суспільства, другий аспект становить сукупність нормативних тверджень, що визначають спектр інтерпретацій вищезазначених символів. Ці нормативні твердження у свою чергу виражаються у релігійних, правових, політичних, педагогічних та інших доктринах, що постулюють засади функціонування різноманітних сфер соціального життя. Відповідно до третього та четвертого аспектів припадають соціальні інститути та організації. Така модель постала адекватним вирішенням проблеми зближення «гендерної» історії з іншими історичними дисциплінами та створення необхідного міждисциплінарного дискурсу. Новий підхід також уможливив дослідження історії неформальної

влади, визначаючи форми та результати неформального впливу жінок у «чоловічому» світі, а також співвідношення приватної та публічної сфер життя, вузли їхнього перетину і розмежування. Таким чином, головний редактор визначає сучасне розуміння поняття *гендеру* та визначальні принципи гендерних досліджень, що мають бути належно проілюстровані статтями альманаху.

Інша теоретична стаття за авторством Н. Пушкарьової «Народження історичної фемінології» розглядає, власне, засади творення «жіночої історії». Використовуючи у заголовку популярне гасло західних жіночих студій — від «his-story» (його історії) до «her-story» (її історії), Авторка окреслює широкий спектр тематичних зацікавлень цього напрямку. Зокрема, до них відноситься визначення ролі жінки в політиці, аналіз специфічної жіночої літератури, дослідження жіночої ментальності, загальний розгляд місця жінки в соціумі, а також суспільні феномени (шлюб, сім'я, кохання), які традиційно відносять до приватної, а, отже, жіночої сфери діяльності. Стаття розглядає процес становлення фемінологічних студій на Заході, описує їхні основні сучасні напрямки та подає перелік конкретних наслідків наукового зацікавлення «жіночою проблемою» для історичної науки в цілому. Слід зазначити, що власне завдяки цим двом вищезазначеним теоретичним роботам та поданому в них комплексному огляду основних принципів як гендерних досліджень так і фемінологічних студій, читач має змогу зрозуміти, що статті альманаху надають більшої уваги таки проблемам «Єви», тоді як «Адам» в основному лишається осторонь.

Загалом, публікації можна поділити на такі, що, власне, фокусують увагу на дослідженні історії, базуються на конкретних джерелах та послуговуються усталеним інструментарієм, та ті, що схи-

ляються до літературного аналізу і компаративістики. Оскільки два томи альманаху вміщують понад два десятки різнопланових статей, ця рецензія розглядає лише окремі з них, хоча, безумовно, усі заслуговують на окрему увагу. Серед робіт, що репрезентують, власне, гендерну модель аналізу, можна назвати статті Е. Шоре. «Не лише Анна Кареніна: Росія — нація — гендер. Погляд із Заходу», Г. Зверевої «Чуже, своє, інше: феміністські та гендерні концепти в інтелектуальній культурі пострадянської Росії», етнографічну розвідку В. Шарапова «Ім'я, відображення і тінь: чоловічі та жіночі прийоми любовної магії у традиційній культурі комі» та роботу Е. Ендерлайна «Ерос в російській утопії».

До цієї категорії також припадає низка статей, присвячених проблемам шлюбу і сім'ї та їх протиставлення в античній, середньовічній та новочасній ментальності. Зокрема, публікація А. Павлова «Кохання чи доброчесність (античні етюди)» встановлює протиріччя понять кохання та шлюбу в античній традиції. Автор твердить, що на протистоянні кохання й шлюбу будується вся дихотомія античного космосу. Доводячи цю тезу, Автор аналізує «Одіссею» Гомера, «Домострой» Ксенофонта, звичаї Спарти, описані Плутархом і Полібієм та любовну лірику Овідія. Розглядаючи дуальність античного космосу, що полягає в існуванні порядку й хаосу, Автор пояснює, що Ерос (кохання) є природним феноменом, тоді як шлюб було запроваджено як соціальний інститут. Таким чином Ерос як стихія не міг бути допущеним у світ сім'ї, де панує порядок, бо такий крок міг призвести до руйнування космосу та всесвітнього хаосу.

Друга робота з цієї серії належить Ю. Арнаутовій. Її стаття «Жінка в «культурі чоловіків»: шлюб, кохання, тілесна краса очима агіографів X століття» ана-

лізує описи позитивних та негативних жіночих образів в історичних джерелах. Тут зазначається не лише роль шлюбу, кохання і краси для надання позитивного чи негативного відтінку жіночому образу, але й середньовічна інтерпретація цих понять. Авторка підкреслює, що агіографія X століття надає їм різного забарвлення, залежно від смислового навантаження. Кохання є позитивом, якщо воно пов'язане із доброчесністю, цнотою та духовністю, тоді як чуттєве кохання має явно негативне значення. Шлюб може інтерпретуватись як негативний момент — через зображення образу «злої дружини», так і як позитивний — продовження людського життя в дітях. Аналогічно, тілесна краса тут може бути причиною як святого, так і грішного.

Третя стаття присвячена проблемам шлюбу та сім'ї «'Бачення' закоханого: кохання і шлюб в культурі російського сентименталізму» значиться за авторством Л. Артем'євої. Аналізуючи російські літературні твори періоду сентименталізму та зіставляючи одержаний матеріал із зарубіжними творами того ж періоду, Авторка виводить дуальність поняття кохання. Його перше значення стосується пристрасті (афекту), тоді як друге існує у сфері порозуміння. В таких обставинах шлюб можливий лише, якщо перше кохання здатне перейти у друге.

Наступні ж розділи майже цілком стосуються фемінологічних досліджень, що, разом з тим, зовсім не знижує їхньої цінності. Сюди входять розвідки з жіночої соціальної та політичної історії, метою яких є визначити майнові, юридичні, політичні та родинні права жінки в різні епохи (статті Н. Бикєєвої (Герасимової). «Рабині в римському суспільстві (2 ст. до н. е. — 2 ст. н. е.)», М. Винокурової «Майнові права жінок у середньовічній Англії», І. Вар'яш «Сарацини і Сарацинки б'ють чолом сеньору коро-

лю» та Н. Степанової «Жінки в політичних партіях та парламенті Великої Британії».

Дві статті — А. Стогової «Графиня де Лафайет: дружба жінки XVII століття» та О. Єлісеєвої «Жіноча дружба в епоху Просвітництва» — присвячені феномену жіночої дружби, її вираження та сутності. Цікавим є факт розміщення поруч двох статей, що описують жіночу дружбу на різних географічних теренах, але у відносно близькі хронологічні періоди. Особливо ж інтригує читача та обставина, що об'єктом уваги О. Єлісеєвої стала дружба між жінками, які були визначними політичними постатями — Катерини II та Катерини Дашкової.

Літературні дослідження включають як аналіз літератури «для жінок», так і «написаної жінками» з метою визначення їхньої характерної специфіки. Такими є статті О. Демідової «З чужої мови: англійський жіночий роман в російській культурі 19-го століття» і Т. Ровенської «Роман Л. Улицької «Медея та її діти» та повість Л. Петрушевської «Маленька Грізна»: досвід нової жіночої міфотворчості».

Особливу категорію складають і дослідження жіночої ментальності в загальному історичному контексті, репрезентовані статтями А. Суприянович «Світ та уявлення про нього середньовічної англійської затворниці», Н. Креленко «Люсі Хатчинсон про час і про себе» та П. Крилова «*Mulier Illiterata*: про рівень освіти середньовічної жінки з народу». Надзвичайно цікавою в цьому плані є робота П. Крилова. Автор поставив перед собою дуже складне, але захоплююче завдання: визначити рівень освіти Жанни Д'арк як звичайної представниці

жіноцтва того часу за французькими текстами допитів та латинським офіційним протоколом. Методологія Автора тяжіє до принципів так званої «мікроісторії» — дослідження ментальності, що базується на виявленні того, що ніколи прямо не згадувалося, але завжди малося на увазі. У статті П. Крилова Жанни Д'арк виступає не лише прототипом середньовічної жінки, але й загалом середньовічної людини. Автор припускає, що за результатами такого дослідження можна робити висновки про загальний рівень освіти у середньовічній Франції, беручи до уваги особливості трактування понять «освіта» і «грамотність» у той час.

Цікавим і цінним доповненням до другого тому альманаху стала публікація джерельних матеріалів, а саме, перекладу книги життя Терези Авільської «Тереза Авільська: книга життя» — переклад і коментарі. О. Вар'яш, Ю. Зарецького.

Навіть з такого короткого огляду статей, можна побачити, що вихід альманаху гендерної історії «Адам & Ева» безумовно став подією для російського та російськомовного читача. Різноманітність тематики, широке хронологічне охоплення та поєднання пояснення теоретичних концепцій з практичними розробками й увагою до джерельних матеріалів викликає невідоме зацікавлення та й просто задоволення від прочитаного. Разом з тим, слід зазначити, що домінуючою сферою в альманасі є все ще швидше історія жіноцтва, ніж гендерний аналіз. Але такий факт лише підкреслює перспективність подальших видань, в яких, напевно буде приділено більшої уваги обом Адаму й Єві.